

Monika Grzeszczak

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

## Pojęcie *WOJNY* i jego profilowanie w polskim dyskursie prasowym (na przykładzie wojny na Ukrainie)

### 1. Wprowadzenie

Artykuł stawia sobie za cel zrekonstruowanie rozumienia pojęcia *WOJNY* w języku polskim oraz nakreślenie sposobów konceptualizacji tego pojęcia w wybranych typach dyskursu prasowego w Polsce. Posłużono się aparaturą pojęciową wypracowaną na gruncie lubelskiej etnolingwistyki kognitywnej. Przyjęto rozumienie etnolingwistyki jako lingwistyki antropologiczno-kulturowej skupiającej uwagę na „wzajemnych relacjach języka i kultury”, na zagadnieniu, jak wyraża się „kultura w języku”. Tak rozumiana etnolingwistyka podjęła zadanie „podmiotowej rekonstrukcji kultury i poznania mentalności jej nosicieli, ich sposobu konceptualizacji świata utrwalonego w języku”<sup>1</sup>. Przedmiotem opisu tej dyscypliny naukowej stał się „przedmiot typowy, ściślej [utrwalone społecznie – M. G.] wyobrażenie przedmiotu typowego, przedmiotu, któremu przypisuje się nie tylko cechy istotne (które przysługują wszystkim okazom klasy), lecz także cechy właściwe tylko najbardziej reprezentatywnym (a więc tylko niektórym) okazom”<sup>2</sup>. Jednym z kluczowych terminów etnolingwistyki lubelskiej jest (bazowy) stereotyp rozumiany jako: „Wyobrażenie przedmiotu uformowane w pewnej społecznej ramie doświadczeniowej i określające, czym przedmiot jest, jak wygląda, jak działa, jak jest traktowany przez człowieka itp.”<sup>3</sup>. Przez pojęcie profilowania rozumie się z kolei: „subiektywną (mającą swój podmiot) operację językowo-

<sup>1</sup> Bartmiński J., *Niektóre problemy i pojęcia etnolingwistyki lubelskiej*, „Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury”, 2006a, t. 18, s. 85.

<sup>2</sup> Tamże, s. 82.

<sup>3</sup> Niebrzegowska-Bartmińska S., *Od separacyjnego do holistycznego opisu językowego obrazu świata. Na marginesie dyskusji nad kształtem artykułów w Leksykonie aksjologicznym Słowian i ich sąsiadów* [W:] I. Bielińska-Gardziel, S. Niebrzegowska-Bartmińska, J. Szadura (red.), *Wartości w językowo-kulturowym obrazie świata Słowian i ich sąsiadów*, t. 3, Lublin, Wydawnictwo UMCS, 2014, s. 75.

-pojęciową, polegającą na swoistym kształtowaniu obrazu przedmiotu poprzez ujęcie go w określonych aspektach (podkategoriach, fasetach<sup>4</sup>) (...) w ramach pewnego typu wiedzy i zgodnie z wymogami określonego punktu widzenia<sup>5</sup>. Profilowanie – sterowane przez takie czynniki podmiotowe, jak typ racjonalności, wiedza o świecie oraz – przede wszystkim – system wartości „pozwała uwzględniać i pokazywać w opisie języka zarówno elementy stałe, stereotypowe, jak i zmienne, wynikające z przystosowania bazowego stereotypu do zmiennych okoliczności i intencji (także systemu wartości) nadawcy”<sup>6</sup>. W wyniku profilowania powstaje profil, czyli „wariant wyobrażenia przedmiotu hasłowego, ukształtowany przez dobór faset, ich uporządkowanie według reguł implikacji, ich wypełnienie treścią stosownie do przyjętej wiedzy o świecie, zarazem wariant kreowany przez czynnik dominujący, dominantę”<sup>7</sup>.

Bazę materiałową stanowią trojakiemu typu źródła: słowniki (języka polskiego), empiryczne badania ankietowe (w tym badanie własne wzorowane na lubelskiej ankiecie ASA<sup>8</sup>) oraz zróżnicowane stylowo i gatunkowo teksty prasowe (głównie publicystyczne). Analizie poddano teksty pochodzące z dwóch ogólnopolskich dzienników opiniotwórczych o charakterze społeczno-politycznym reprezentujących przeciwstawne orientacje ideowe i aksjologiczne, a mianowicie lewicowo-liberalnej „Krytyki Politycznej”<sup>9</sup> (oznaczonej skrótem KP) oraz prawicowo-konserwatywnej „Gazety Polskiej Codziennie”<sup>10</sup> (oznaczonej skrótem GPC). W pierwszej kolejności zrekonstruowany zostanie bazowy stereotyp *WOJNY* w polszczyźnie, w drugiej kolejności nakreślone zostanie profilowanie tego stereotypu – na przykładzie wojny na Ukrainie – w dyskursie lewicowo-liberalnym oraz prawicowo-konserwatywnym<sup>11</sup>.

<sup>4</sup> Mianem fasety określa się „wiązkę sądów” składającą się na eksplikację. Zob. tamże, s. 77.

<sup>5</sup> Bartmiński J., Niebrzegowska S., *Profile a podmiotowa interpretacja świata* [W:] J. Bartmiński, R. Tokarski (red.), *Profilowanie w języku i w tekście*, Lublin, Wydawnictwo UMCS, 1998, s. 212. Zob. też BARTMIŃSKI J., dz. cyt., 2006a, s. 84.

<sup>6</sup> Tamże, s. 84–85.

<sup>7</sup> Bartmiński J., Niebrzegowska S., dz. cyt., s. 217.

<sup>8</sup> ASA (= ankieta słownika aksjologicznego). Szerzej na temat istoty ankiety oraz sposobu jej przeprowadzania zob. tom JWP.

<sup>9</sup> Sięgnięto do internetowego wydania „Krytyki Politycznej” (do serwisu KrytykaPolityczna.pl). Ten portal internetowy funkcjonuje od 2012 r. jako „wirtualny odpowiednik gazety codziennej”. Dostarcza informacji i komentarzy na temat bieżącej sytuacji społeczno-politycznej oraz wydarzeń kulturalnych z Polski i ze świata.

<sup>10</sup> Sięgnięto do internetowego archiwum tego dziennika znajdującego się na stronie <https://gpcodzienne.pl/archiwum/okladki>. Prawicowo-konserwatywny profil tej gazety scharakteryzowała Karolina Piechocka. Stwierdziła m.in.: „Gazeta Polska Codziennie” jest „dziennikiem, którego redaktorzy wierni są światopoglądowi konserwatywnemu, wynikającemu przeważnie z ich wiary katolickiej” (Piechocka K., *Analiza dyskursu „Gazety Polskiej Codziennie” na temat osób LGBT+*. *Rozważania w kontekście kampanii wyborczej roku 2020*, „Dziennikarstwo i Media”, 2023, nr 19, s. 78).

<sup>11</sup> Ramy czasowe tego dyskursu wyznacza dzień wybuchu wojny, tj. 24.02.2022, zamyka dzień skoordynowanego ataku Hamasu na Izrael, tj. 7.10.2023. Analizie poddano łącznie 200 kontekstów, które pozyskano w okresie od listopada 2023 do stycznia 2024 r. Szczegółową egzemplifikację zgromadzonego materiału prasowego zawiera artykuł: XY, *Krieg in der Ukraine – eine ethnolinguistische Analyse des Pressediskurses in Polen am Beispiel der linksliberalen Zeitung Krytyka Polityczna und*

## 2. Leksem *wojna* w świetle źródeł słownikowych<sup>12</sup>

Słowniki języka polskiego – dawne i współczesne – odnotowują od jednego (SL; SIJP) do siedmiu (SSTp<sup>13</sup>) znaczeń leksemu *wojna*<sup>14</sup> w polszczyźnie. Zdecydowana większość z nich odnosi się – w sposób bezpośredni lub pośredni – do sfery wojskowej (militarnej). Historyczny *Słownik języka polskiego* Samuela Bogumiła Lindego, w którym uwzględniono poświadczenia omawianego leksemu od połowy XVI<sup>15</sup> do początków XIX w., rejestruje na początku artykułu hasłowego określenia bliskoznaczne, takie jak: ‘bojowanie, bój, zbrojne walczenie, wojowanie’ (SL). Przykłady użycia leksemu *wojna* zaczerpnięte z XVI-wiecznych kronik Marcina Kromera oraz Macieja Strykowskiego, jak również odnotowane w tym słowniku eksplikacje znaczeniowe leksemów *bój* i *bojowanie*, wskazują dobitnie na zakorzenienie w konceptualizacji leksemu *wojna* cech semantycznych, takich jak ‘walka, bitwa’ – z jednej strony – oraz ‘wojenna służba’ (‘żołnierka’) – z drugiej strony. W XIX-wiecznym *Słowniku języka polskiego* zwanym wileńskim na pierwszym miejscu pozycjonuje się następujące znaczenie *wojny*: ‘szereg po sobie następujących obrótów wojska i bitw staczanych z nieprzyjaciółmi w pewnym często długim czasie; zbrojne walczenie, w celu pokonania sił przeciwnych i dokazania mocą tego, czego w drodze pokoju wymóźdz na przeciwnej stronie nie można<sup>16</sup> (SWil). W *Słowniku ilustrowanym języka polskiego* Michała Arcta, wydanym po raz pierwszy w 1916 r., *wojna* to: ‘okres walk pomiędzy dwoma państwami od zerwania stosunków dyplomatycznych do zawarcia pokoju, na który składa ś. [się – M. G.] szereg przemarszów, bitw, potyczek itp., walka orężna między dwoma państwami’ (SIJP). Ośmiotomowy *Słownik języka polskiego* zwany warszawskim rejestruje – podobnie jak SL – określenia bliskoznaczne leksemu *wojna*, takie jak: ‘wojowanie, akcja nieprzyjacielsko, kampanja zbrojna, kroki nieprzyjacielskie’ (SW).

---

*der rechtskonservativen* Gazeta Polska Codziennie [W:] M. Szulc-Brzozowska, B. Rodziewicz (red.), *Schlagwörter und argumentative Topoi im europäischen Diskurs über den Krieg in der Ukraine. Eine semantisch-kognitive Analyse*, Göttingen, Vandenhoeck&Ruprecht Verlage, 2024, s. 69–94.

<sup>12</sup> Wykaz słowników znajduje się na końcu artykułu.

<sup>13</sup> W języku staropolskim leksem *wojna* występował w szerszym niż współcześnie znaczeniu. Używany był m.in. na oznaczenie ‘wojska’, ‘wyprawy wojennej’, ‘obowiązku służby wojskowej’, ‘walki, bitwy’, ‘przemocy, gwałtu’. W drugiej połowie XIII w. oznaczał też ‘daninę, jaką obowiązani byli złożyć kmięcie panu wyruszającemu na wojnę’ (SSTp; por. też SEBor).

<sup>14</sup> Słowniki etymologiczne języka polskiego wyprowadzają słowo *wojna* od prasłowiańskiego leksemu \**vojьna*, który był urzeczownikowionym prasłowiańskim przymiotnikiem \**vojьnъ* ‘odnoszący się do walki, boju, wojowników’ stanowiącym z kolei derywat od psł. \**vojь* ‘bój; wojsko; wojownik’ (SEBor; por. SEMań). Prasłowiański rzeczownik \**vojь* → *woj* (dawne *wój*) wyprowadzony został od praindoeuropejskiego rdzenia \**uei* – ‘zdążyć ku czemuś, ścigać’. W prymarnym znaczeniu *woj* to ‘ten, kto ściga, goni’, *wojna* zaś to ‘ściganie, gonienie’ (WSJP PAN; zob. też Miodek J., *Wojna w języku*, „Oblicza Komunikacji”, 2015, t. 8, s. 9). Ta podstawowa cecha *wojny* utrwalona została w takich wyrazach pokrewnych, jak m.in. lit. *výti* ‘pędzić’, stwniem. *weidōn* ‘polować’, gr. *íemai* ‘spieszyć’, stind. *veti* ‘ścigać’ (SEMań).

<sup>15</sup> W wielotomowym *Słowniku polszczyzny XVI wieku* (SPXVI) hasło *wojna* nie zostało jeszcze opracowane.

<sup>16</sup> Definicje słownikowe przytaczam w pisowni oryginalnej.

Dokonując pewnego uogólnienia, można stwierdzić, że w przywołanych eksplikacjach znaczeniowych utrwalone zostały cechy semantyczne wojny, które można uporządkować w pewne „wiązki cech” z uwagi na: a) jej uczestników (strony konfliktu), b) czas trwania oraz c) cele. Tak więc wojna prowadzona jest (najczęściej) pomiędzy dwoma (nieprzyjacielskimi) państwami, które toczą ze sobą walki, bitwy, potyczki z użyciem wszelkiego rodzaju broni (oręża). Na wojnie dochodzi też do czynnego udziału/ruchów/przemarszów wojska, które następują po sobie w pewnym ciągu oraz w dość dużej ilości. Działania wojenne trwają w bliżej nieokreślonym, często jednak długim czasie; początek wojny wyznacza (z reguły) zerwanie stosunków dyplomatycznych (pomiędzy państwami), kończy ją zawarcie pokoju. Celem wojny jest pokonanie wojsk przeciwnika/nieprzyjaciela oraz osiągnięcie pewnych zdobyczy siłą.

W słownikach wydanych po II wojnie światowej (SJPD; SJPSz) leksem *wojna* objaśniany jest w bardzo podobny sposób, w pierwszej kolejności jako: ‘zorganizowana walka zbrojna między państwami [narodami]<sup>17</sup> lub klasami [grupami] społecznymi [wywołana] dla osiągnięcia [określonych] celów wskazanych przez politykę danych państw lub klas [(w tym zwłaszcza dla – M.G.) celów politycznych, ekonomicznych lub ideologicznych albo zmierzająca do obrony własnych interesów]; konflikt zbrojny’. W słownikach (współczesnego) języka polskiego opublikowanych po przełomie politycznym 1989 r. leksem *wojna* ujmowany jest w trzech (PSWP; USJP; WSJP PAN), niekiedy też w dwóch (SWJP) lub w czterech (ISJP) znaczeniach. Pierwszym i podstawowym odniesieniem tego wyrazu w polszczyźnie pozostaje niezmiennie to wskazujące na jego wymiar wojskowy/militarny. Podane słowniki zaświadczają zgodnie, że *wojna* to:

‘zorganizowana walka zbrojna [prowadzona – M. G.] między państwami, narodami lub grupami religijnymi albo społecznymi mająca różne cele, np. zagarnięcie obcego terytorium, wyniszczenie przeciwnika itd.; konflikt zbrojny’ (SWJP); ‘zorganizowana walka zbrojna pomiędzy narodami, państwami, stronnictwami itp. prowadzona najczęściej w celu zdobycia dominacji’ (PSWP); ‘zorganizowana walka zbrojna między państwami, narodami lub grupami społecznymi, trwająca dłuższy czas, prowadzona zwykle w celu zdobycia panowania na określonym terytorium’ (ISJP); ‘zorganizowana walka zbrojna między państwami, narodami lub grupami społecznymi, religijnymi itp., prowadzona dla osiągnięcia zamierzonych celów (np. zagarnięcia obcego terytorium lub obrony własnego; konflikt zbrojny’ (USJP); ‘zorganizowana walka zbrojna prowadzona zwykle na szeroką skalę przez dłuższy czas, w której uczestniczą państwa, narody bądź duże grupy społeczne’ (WSJP PAN).

Z przytoczonych definicji słownikowych (SJPD, SJPSz, SWJP, PSWP, ISJP, USJP, WSJP PAN) można wydobyć kolejne istotne cechy semantyczne wojny w polszczyźnie. Tak więc stronami wojny są nie tylko (nieprzyjacielskie) państwa, lecz także narody, (duże) grupy lub klasy społeczne, rzadziej też grupy religijne lub stronnictwa. Prowadzeniu wojny mogą przyświecać różnokierunkowe cele i dążenia (polityczne, ekonomiczne, ideologiczne). Szczegółowe cele wojny to: a) zdobycie dominacji (prze-

<sup>17</sup> Informacje przytoczone w nawiasie kwadratowym wprowadza dodatkowo słownik SJPSz.

wagi nad jakimś państwem, narodem lub grupą ludzi); b) zdobycie panowania nad określonym terytorium; c) zagarnięcie obcego terytorium lub d) obrona własnego terytorium; e) wyniszczenie przeciwnika. Znamienne jest przy tym częstokrotne użycie pojęcia nadrzędnego (hiperonimu) *walka zbrojna* oraz stwierdzenie, że wojna prowadzona jest (zwykle) na szeroką skalę oraz w sposób zorganizowany, czyli taki, w którym strony prowadzą wcześniej zaplanowane, ukierunkowane działania.

Wskazane powyżej cechy semantyczne wojny znajdują swoje potwierdzenie, poszerzenie i uszczegółowienie w tzw. „dowodach językowych”<sup>18</sup>, m.in. w synonimach/wyrazach bliskoznacznych, antonimach, kolekcjach i kompleksach<sup>19</sup>. Źródła słownikowe zarejestrowały m.in. następujące formy synonimiczne/bliskoznaczne dla wojny: *kampania* (SSP Kurz; PSWB), *kampania wojenna* (PSWB), *działanie wojenne* (PSWB), *działania wojenne* (SSP Kurz). Wyrażenia *konflikt zbrojny* (SSP Kurz), *konfrontacja zbrojna* (SSP Kurz), *interwencja zbrojna* (PSWP), jak również formy synonimiczne/bliskoznaczne derywatu *wojenny*: *zbrojny* (SSP Kurz), *bojowy* (SSP Kurz; PSWB; SWBS; SJPD; PSWP), *wojskowy* (SL; SWil; SIJP; SSP Kurz), *militarny* (SSP Kurz; SJPD), utrwalają nierozwalny związek wojny z walką prowadzoną z użyciem siły zbrojnej/bojowej/militarnej (broni i wojska), a tym samym z zaopatrzeniem w broń i sprzęt wojskowy<sup>20</sup>. Wyrazy *bitewny* (SSP Kurz; PSWB; SWBS; PSWP) i *frontowy* (SSP Kurz) uwydatniają z kolei różne formy działań wojennych, a mianowicie bezpośrednie starcie sił zbrojnych na polu bitwy lub na froncie, czyli na linii, na której stykają się w terenie walczące ze sobą wojska. Poznański *Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny* (PSWP) odnotował ponadto takie wyrazy bliskoznaczne dla wojny, jak *napaść* i *agresja* – z jednej strony – oraz *podbój* i *inwazja* – z drugiej strony. Dwa pierwsze wyrazy wskazują na niespodziewany zbrojny atak jakiegoś państwa na terytorium innego państwa, dwa kolejne implikują wkroczenie obcej armii na terytorium innego państwa i zdobycie jego terytorium. Wyrażenia metaforyczne (*podn.*) *zawierucha wojenna* (SSP Kurz; PSWB), (*podn.*) *nawałnica wojenna* (SSP Kurz; PSWB), *burza wojenna* (PSWB) odzwierciedlają ciąg gwałtownych wydarzeń towarzyszących wojnie. Ich często dramatyczny i niszczyielski przebieg (cierpienie, groźę, śmierć) obrazuje m.in. znaczenie wyrażenia (*podn.*) *pożoga wojenna* (SSP Kurz; PSWB): ‘ciąg dramatycznych wydarzeń przynoszących wiele zniszczeń’ (WSJP PAN).

<sup>18</sup> Zob. Wierzbicka A., *Nazwy zwierząt* [W:] J. Bartmiński, R. Tokarski (red.), *O definicjach i definiowaniu*, Lublin, Wydawnictwo UMCS, 1993, s. 251–267.

<sup>19</sup> Szerzej na temat kolekcji i kompleksów zob. Bartmiński J., *Kolekcja w strukturze tematycznej tekstu ustnego* [W:] T. Dobrzyńska (red.), *Tekst w kontekście. Zbiór studiów*, Wrocław, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1990, s. 155–174.

<sup>20</sup> Ten związek potwierdza też znaczenie derywatu *wojenny*, który definiowany jest w słownikach w bardzo podobny sposób, w pierwszej kolejności jako: ‘związany z wojną’ (zob. m.in. WSJP PAN), ‘od wojny, do wojny należący (wojskowy)’ (SL; podobnie SWil, SIJP); ‘wojskowy, militarny’ (SW). Zdrobnienie *wojenka* wyraża z kolei dystans wobec wojny, łagodzi jej dramatyczny, niszczyielski charakter. W słownikach podkreśla się, że zdrobnienie to ma zabarwienie „emocjonalne”: „Wojenko, wojenko, cóżeś ty za pani, że za tobą idą, że za tobą idą chłopcy malowani” (fragment popularnej piosenki żołnierskiej) (PSWP; por. SJPSz; USJP)], niekiedy też „pieszczotliwe”: *wybrać się na wojenkę* (SWJP). Używane było też „czasem z odcieniem ironicznym lub żartobliwym” (SJPD).

Na poziomie leksykalnym *wojna* przeciwstawiana jest najczęściej *pokoju*. Poświadczają to zarówno definicje słownikowe, jak i następujące opozycje: *wojna* ↔ *pokój*; *wojenny* ↔ *pokojowy*; *wojenny* ↔ *antypokojowy* (PSWP)<sup>21</sup>. W SSP Kras można też przeczytać:

**WOJNA** (...) daje wyobrażenie przeciwne pokojowi, i znaczy zbrojne działanie przeciw sobie dwóch państw lub dwóch stron przeciwnych, mające na celu już to obronę ojczyzny, już zmuszenie pobitego przeciwnika do spełnienia naszej woli. Giną na niej zwykle krocie i tysiące ludzi; bo nieraz całe lata i z rozmaitem szczęściem się toczy (...) (SSP Kras).

W zestawieniach szeregowych (kolekcjach i kompleksach) – zarejestrowanych przykładowo w WSJP PAN – znajdują swoje potwierdzenie reperkusje wojny, jej negatywne skutki (następstwa/konsekwencje), a mianowicie to, że w sposób nieuchronny prowadzi ona do śmierci i przelewu krwi (*wojny i rzezie*); może wiązać się z dużą liczbą zachorowań na jakąś chorobę (*wojny i epidemie*), niekiedy też z bardzo niszczycielskimi wydarzeniami (*wojny i kataklizmy*), jak również z innymi działaniami związanymi z użyciem sił zbrojnych, m.in. z czasowym zajęciem obcego terytorium (*wojna i okupacja*). To, że wojna niesie ze sobą szereg bardzo dramatycznych skutków (śmierć, grabieże, liczne okrucieństwa), potwierdzają m.in. następujące s frazeologizowane zwroty i wyrażenia: *zginąć na wojnie* (PSWP; USJP); *wojna kogoś zabrała* ‘ktoś zginął na wojnie’ (PSWP; por. SWJP); „Ludzie podnosili na siebie ręce, mordowali się w nieustannych wojnach i ograbiali wzajemnie”<sup>22</sup>; *okropności wojny* (WSJP PAN), *okrucieństwa wojny* (SWJP; WSJP PAN).

W „dowodach językowych” – zwłaszcza w licznych kolokacjach – utrwalone zostały też nowe cechy semantyczne wojny, które w tym miejscu zostaną przedstawione w zarysie<sup>23</sup>. U podłoża wojny leży jakaś przyczyna; jest nią najczęściej spór o jakiś teren/jakieś terytorium (terytoria): *wojna o Falklandy* (ISJP; WSJP PAN), *wojna o Inflanty, o Kaszmir, o Kosowo, o Kuwejt, o Szlezwik* (WSJP PAN). Wybuch wojny może być też związany z dążeniami wolnościowymi/narodowowyzwoleńczymi: *wojna o wolność* (PSWP); *wojna o niepodległość* (PSWP; WSJP PAN), *wojna o wyzwolenie* (WSJP PAN). To, że wojna kończy się dla jednej strony konfliktu przegraną, dla drugiej strony zwycięstwem, poświadczają następujące stałe wyrażenia i zwroty: *przegrana, zwycięska wojna; wynik wojny* (WSJP PAN); *przegrać, wygrać wojnę* (SWJP; PSWP; USJP; WSJP PAN).

<sup>21</sup> W SSiA oraz w SA pierwszym i podstawowym antonimem dla wyrazu *pokój* jest *wojna*. Inne odnotowane w słownikach antonimy dla *wojny* to: *zgoda, pojednanie, ład, spokój*. Wyrazy o węższym niż *pokój* znaczeniu to z kolei *zawieszenie broni* i *rozejm* (PSWP).

<sup>22</sup> Kosidowski Z., *Opowieści biblijne*, 1963; Narodowy Korpus Języka Polskiego, podają za: WSJP PAN.

<sup>23</sup> Bogaty zbiór kolokacji zebranych z historycznych słowników języka polskiego prezentuje Kaczmarczyk B., *Kolokacje leksemu wojna w dziejach języka polskiego. Analiza semantyczna*, „Oblicza Komunikacji”, 2015, t. 8, s. 15–33.

Reasumując, podstawowy zbiór cech semantycznych wojny w polszczyźnie – dawnej i współczesnej – w znaczeniu militarnym można zapisać skrótowo w następujący sposób: ‘walka z użyciem (wszelkiego rodzaju) broni, prowadzona (z reguły) pomiędzy dwoma (nieprzyjacielskimi) państwami, przez dłuższy czas oraz na szeroką skalę, dla osiągnięcia zamierzonych/różnokierunkowych celów’.

Inne wyróżnione w słownikach znaczenia leksemu *wojna* zostały niejako wyprowadzone od znaczenia podstawowego (militarnego), na nim „nadbudowane”<sup>24</sup>. W polszczyźnie współczesnej – ale nie tylko – mocno zakorzeniło się następujące rozumienie *wojny*: ‘ostrzy konflikt z kimś, wzajemne zwalczanie się skłóconych ze sobą stron’ (SWJP); (*przenośny*) ‘konflikt, spór między kimś, o coś’ (PSWP); (*przenośny*) ‘walka z kimś o coś; kłótnia, spór, bójka’ (USJP; por. ISJP); ‘ostre starcie stron o przeciwnych interesach lub poglądach’ (WSJP PAN)<sup>25</sup>. Źródła słownikowe poświadczają zgodnie, że tak rozumiana wojna prowadzona jest w przestrzeni bliskiej człowiekowi: najczęściej w domu i w rodzinie. Uwydatniają to m.in. takie wyrażenia i zwroty, jak: *wieczna wojna w domu* (‘swary, kłótnie, nieporozumienia’) (SWil; SIJP); *wojna domowa (pot.)* ‘napięta sytuacja w rodzinie, konflikt w domu’ (SWJP); *wojna w rodzinie* (PSWP); „Był w stanie wojny z całą rodziną” (SJPSz). Stronami konfliktu są tutaj zazwyczaj małżonkowie: *wojna w małżeństwie* (PSWP); „Do najbardziej zacieklej wojen dochodzi w małżeństwach, które nie otrzymały rozwodu” (ISJP); rodzice i dzieci: *wojna z rodzicami* (WSJP PAN); dzieci: *wojna między dziećmi* (PSWP), *ciągła wojna między dziećmi* (USJP), *ciągłe wojny między dziećmi* (SJPSz); rodzeństwo: *wojna między rodzeństwem* (SWJP; PSWP).

Kolejną przestrzenią, w której toczą się wojny, jest polityka. Stronami konfliktu są wtedy przeważnie politycy oraz organa władzy państwowej: *wojny polityków* (SWJP); *wojna polityków* (PSWP); *wojna między rządem a prezydentem* (WSJP PAN); *wojna z ministrem, z premierem, z prezydentem, z Wałęsą; z koalicją, z opozycją, z parlamentem* (WSJP PAN). Związek frazeologiczny *wojna na górze* (WSJP PAN) oznacza z kolei: ‘konflikt wśród elit rządzących’ (USJP), ‘gwałtowne zwalczanie się obozów politycznych należących do elit władzy’ (SWJP)<sup>26</sup>. Również tak rozumiana wojna prowadzona jest z jakiegoś powodu, o coś: *wojna o władzę* (USJP; PSWP; WSJP PAN); *wojna o stolki* (WSJP PAN); *wojna o pozycję, o stanowiska* (PSWP; por. USJP); *wojna o pieniądze* (PSWP); *wojna o media* (PSWP; WSJP PAN); też *wojna o miedzę; wojna o prymat, o przetrwanie, o rynek; wojna o pamięć* (WSJP PAN); *wojna o oscypka*

<sup>24</sup> Leksemowi *wojna* przypisano w słownikach również kilka innych znaczeniach (najczęściej przenośnych lub gwarowych). W ISJP wydzielone zostało znaczenie: ‘Wojna nerwów to konflikt, w którym podejmuje się różne działania obliczone na zdenerwowanie i poddanie się przeciwnika’.

<sup>25</sup> Źródła leksykograficzne odnotowały też wyrazy bliskoznaczne dla *wojny*, takie jak: ‘swary, kłótnie, bitwy’ (SWil); (*przenośny*) ‘spór, zwada, waśń, kłótnia, piekło, niepokój, bójka, awantura, walka; polemika’ (SW); (*przenośny*) ‘polemika, spór, walka; kłótnia, awantura, bójka’ (SJPD); (*przenośny*) ‘kłótnie, spory; awantury, bójkę’ (SJPSz).

<sup>26</sup> W PSWP można przeczytać: (*polityczny*) *wojna na górze* ‘spór polityczny między Lechem Wałęsą a Tadeuszem Mazowieckim (przed wyborami prezydenckimi w 1990 r.), który doprowadził do rozłamu w „Solidarności”’.

(WSJP PAN). Swoistym rodzajem „broni” staje się określony sposób działania lub zachowania: *wojna na gęsty, na miny, na słowa* (PSWP); *wojna uników* ‘sposób działania, w którym dominującą rolę odgrywa uchylanie się od jawnej konfrontacji z przeciwnikiem i zajmowania stanowiska’ (PSWP)

Reasumując, podstawowy zbiór cech leksemu *wojna* w polszczyźnie – dawnej i współczesnej – w zarysowanym powyżej znaczeniu można zapisać skrótowo w następujący sposób: ‘(ostrzy) spór o coś, prowadzony pomiędzy dwoma (skłóconymi) stronami, najczęściej w domu i w rodzinie lub na płaszczyźnie politycznej, któremu towarzyszy określony sposób działania lub zachowania (werbalnego i/lub niewerbalnego)’.

### 3. Rozumienie pojęcia WOJNY w świetle źródeł ankietowych

Słowo *wojna* znalazło się na liście „symboli kolektywnych” kultury polskiej Michała Fleischera. Przez to pojęcie rozumie się „jednostki funkcjonalne, wykazujące silne pozytywne lub negatywne nacechowanie oraz – równocześnie – znaczenie kulturowe”<sup>27</sup>. Według badania przeprowadzonego przez tegoż kulturoznawcę na przełomie 1999/2000 r. na grupie bez mała sześćuset respondentów „profil semantyczny” słowa *wojna* współtworzą w pierwszej kolejności takie charakterystyki negatywne, jak: „śmierć” i „ludobójstwo” (razem 38,7% wskazań), „zło” (30%), „cierpienie”, „krzywda”, „płacz”, „nieszczęście”, „ofiary” i „okrucieństwo” (razem 25,3%). Na dalszych pozycjach rangowych uplasowały się: „zniszczenie” (11,3%), „zabijanie”, „mord”, „morderstwo”, „morderstwa”, „mordowanie”, „obozy” (w tym „obozy koncentracyjne” i „obozy śmierci”) (razem 10,7%), ponadto „krew” i „walka” (każdorzazowo po 8%), „ból” (7,3%), „głód” (6,7%), „nienawiść”, „przemoc”, „strach”, „tragedia” (każdorzazowo po 4,7%), „bezsens” i „głupota” (razem 4%), „totalitaryzm” (3,3%), „konflikt” i „zagłada” (każdorzazowo po 2,7%)<sup>28</sup>. Podane charakterystyki utrwalają zdecydowanie destrukcyjny obraz wojny; na pierwszy plan wysuwają się przy tym jej niszczycielskie skutki/następstwa/konsekwencje<sup>29</sup>.

Badanie ankietowe poświęcone „potocznej” konceptualizacji pojęcia WOJNY przeprowadzone zostało w okresie trzech miesięcy – od 6 grudnia 2023 do 7 marca 2024 r. – wśród młodej generacji Polaków<sup>30</sup>. Zrealizowano je zgodnie z założenia-

<sup>27</sup> Fleischer M., *Stabilność polskiej symboliki kolektywnej* [W:] J. Bartmiński (red.), *Język w kręgu wartości. Studia semantyczne*, Lublin, Wydawnictwo UMCS, 2003, s. 107–108.

<sup>28</sup> Tamże, s. 138.

<sup>29</sup> Zróznicowany „językowy obraz” pojęcia WOJNY według uczniów szkoły podstawowej przedstawiła Kinga Kuszak. Wypowiedzi 302 uczniów odnosiły się do takich kwestii szczegółowych, jak: „Czym według Ciebie jest wojna? Co robią ludzie w trakcie wojny? Co podczas działań wojennych robią dorośli, a co robią dzieci?”. Zob. Kuszak K., *Językowy obraz wojny według uczniów klas IV–VII szkoły podstawowej*, „Studia Edukacyjne”, 2020, nr 56, s. 40.

<sup>30</sup> Szczegółowe zestawienie danych prezentuje artykuł pt. *Obraz WOJNY we współczesnej polszczyźnie w świetle danych ankietowych* (artykuł został złożony do druku).

mi przedstawionymi w pracach lubelskich etnolingwistów: Jerzego Bartmińskiego<sup>31</sup> i Małgorzaty Brzozowskiej<sup>32</sup>. Ankieta zawierała jedno pytanie otwarte, a mianowicie: „Co według Ciebie stanowi o istocie WOJNY?”. Na tak postawione pytanie odpowiedziało łącznie 114 respondentów (po połowie mężczyzn, po połowie kobiet). Liczba wszystkich „wyrażeń cytowanych” wyniosła 378. Przyporządkowano je – w kolejności – do 75 deskryptorów, czyli „minitekstów” o znaczeniu ogólnym. Wskaźnik stereotypizacji nazwy, pokazujący, „jaki jest procentowy udział wskazań dwóch najliczniejszych cech deskryptorowych wśród wszystkich wskazań”<sup>33</sup>, wyniósł 12,17.

Z odpowiedzi udzielonych przez respondentów wyłonił się bogaty i wielostronny obraz WOJNY we współczesnej polszczyźnie. W świetle przeprowadzonej ankiety WOJNA jest postrzegana – podobnie jak w źródłach leksykograficznych – w pierwszej kolejności jako „konflikt zbrojny” (6,61%), prowadzony „z udziałem wojska” (2,38%), w którym chodzi (najczęściej) o „zajęcie/zdobycie jakiegoś terytorium” (4,76%) oraz o „pokonanie przeciwnika” (2,38%). Ujmowana jest przy tym jako „konflikt między państwami” (4,76%), w którym priorytetem jest „zdobycie władzy/pokazanie dominacji” (2,64%). W wypowiedziach respondentów wyakcentowane zostały zwłaszcza te cechy semantyczne wojny, które wskazują na jej negatywne skutki/następstwa/konsekwencje. Młodzi Polacy jednoznacznie wskazali, że wojna pociąga za sobą „śmierć (niewinnych) ludzi” (5,55%), wiąże się z „(masowymi) zabójstwami/mordowaniem ludzi” (4,76%), „przemocą” (2,38%), „ograniczeniem lub brakiem wolności” (1,59%), jak również z „ucieczką i emigracją” (1,32%). W „istotę” wojny wpisane są też: „cierpienie” (4,23%), „strach” (4,23%), „zagrożenie”, „niepewność” oraz „brak poczucia bezpieczeństwa” (łącznie 2,11%), „nienawiść”, „agresja”, „wrogość” (łącznie 2,64%), „okrucieństwo względem drugiego człowieka” (2,11%), „nieszczęście”, „tragedia ludzka” (łącznie 1,85%), „chciwość”, „zachłanność”, „wściekłość” (łącznie 1,32%). W wymiarze bytowym wojna kojarzona jest z takimi zjawiskami, jak: „zniszczenia” (2,38%), „bieda” (1,85%), „głód” (1,85%), „konflikt/kryzys gospodarczy” (1,32%), „brak zaplecza sanitarnego/medycznego” (1,06%). Wojna jawi się jako uosobienie „bezprawia” (2,11%); traktowana jest – ogólnie rzecz ujmując – jako „najgorsze zło” (1,32%)<sup>34</sup>.

<sup>31</sup> Zob. Bartmiński J., *Zmiany rozumienia nazw wartości w okresie transformacji ustrojowej w Polsce* [W:] JWP, 2006b, s. 8–35.

<sup>32</sup> Zob. Brzozowska M., *O przebiegu badań nad zmianami w rozumieniu nazw wartości w latach 1990–2000* [W:] JWP, 2006, s. 36–43. Lubelska etnolingwistka Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska podkreśliła: „Rolę ankiety (...) akcentuje się głównie w studiach nad pojęciami badanymi na gruncie języków ogólnonarodowych. Wypełnione ankiety, traktowane jako ‘teksty wywołane’, nie tylko potwierdzają inne dane, ale też wzbogacają je o cechy nowe” (Niebrzegowska-Bartmińska S., *Jakie dane są relewantne etnolingwistycznie?*, „Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury”, 2017, t. 29, s. 19).

<sup>33</sup> Bartmiński J., dz. cyt., 2006b, s. 26.

<sup>34</sup> W wypowiedziach respondentów ankiety WOJNA konceptualizowana jest też – aczkolwiek zdecydowanie rzadziej – jako „walka (o coś)” (1,06%), „spór o coś” (0,79%), „konflikt”, „kłótnia” (0,79%).

#### 4. Zarys treści bazowego stereotypu *WOJNY* w polszczyźnie i jego profilowania na przykładzie wojny na Ukrainie

Reasumując, podstawowe cechy definicyjne w rozumieniu pojęcia *WOJNY* to pojmowanie wojny jako walki zbrojnej, w której uczestniczą (najczęściej) dwa (nieprzyjacielskie) państwa. Walczą one ze sobą przy użyciu różnego rodzaju broni o jakiś obszar/jakieś terytorium, przez dłuższy czas i na szeroką skalę, mają przy tym rozbieżne cele (m.in. zagarnięcie obcego terytorium vs. obrona własnego terytorium). W czasie wojny ma miejsce szereg dramatycznych i niszczycielskich zdarzeń, takich jak m.in. śmierć i cierpienie niewinnych ludzi, rozlew krwi, grabieże, przemoc, agresja, okrucieństwa, zniszczenia itp. *WOJNA* to też konflikt między ludźmi prowadzony (najczęściej) pomiędzy dwiema (skłóconymi) stronami, z reguły w domu i w rodzinie lub na płaszczyźnie politycznej, któremu towarzyszy pewien określony sposób działania lub zachowania przejawiający się w minach, gestach i słowach.

Wskazane cechy bazowe pojęcia *WOJNY* znajdują swoje potwierdzenie, poszerzenie i uszczegółowienie w tekstach. W tym miejscu przedstawione zostanie w zarysie profilowanie tego pojęcia na przykładzie wojny na Ukrainie. Bazę materiałową stanowią – co zostało zasygnalizowane w części wprowadzającej – teksty zaczerpnięte z lewicowo-liberalnej „Krytyki Politycznej” (KP) oraz prawicowo-konserwatywnej „Gazety Polskiej Codziennie” (GPC).

Zarówno na łamach KP, jak i GPC *WOJNA* konceptualizowana jest jako „walka zbrojna”, „konflikt zbrojny”, w którym uczestniczą dwa nieprzyjacielskie państwa: „agresorem” jest Rosja (Federacja Rosyjska i jej siły zbrojne), która wkroczyła na obszar „niepodległego i suwerennego państwa” – Ukrainy – w celu zagarnięcia jej terytorium. Świadczą o tym m.in. takie często formułowane wyrażenia, jak: „rosyjska agresja” (GPC, KP), „rosyjska inwazja” (GPC, KP), „zbrojna agresja” (GPC), „brutalna agresja na Ukrainę” (GPC), „agresja na suwerenny kraj” (GPC), „agresja Rosji” na Ukrainę (KP), „napaść” (KP)<sup>35</sup>, „bestialska napaść Rosji na Ukrainę” (GPC), „Putiniowski najazd na Ukrainę” (GPC). Dziennikarze i publicyści GPC artykułują dobitnie, że siły zbrojne Ukrainy walczą „bohatersko” z „najeźdźcami Władimira Putina”, „bestiami Putina”, „bandytami”, „orkami” czy „raszystami”<sup>36</sup>. W obu przywołanych dziennikach stwierdza się zgodnie, że Rosja prowadzi wojnę „agresywną”, „napastniczą”, „totalną”, w której „nie oszczędza się ani kobiet, ani dzieci”. Ukraina toczy z kolei wojnę „obronną” i „wyzwolenczą” zarazem.

W **dyskursie lewicowo-liberalnym** („Krytyka Polityczna”) akcentowana jest postawa proukraińska, proeuropejska i prodemokratyczna zarazem. W licznych kontekstach podkreśla się, że od momentu wybuchu wojny to „obywatele” Ukrainy – tj. kobiety na równi z mężczyznami, ludzie „o bardzo różnych poglądach politycznych”

<sup>35</sup> Na łamach KP pojawiają się – aczkolwiek rzadziej – takie określenia, jak: „rosyjska wojna”, „rosyjski blitzkrieg”, „wojna Putina”.

<sup>36</sup> Tym terminem określają rosyjskie wojsko, które w 2022 r. dokonało agresji na terytorium Ukrainy, okupując ją i dokonując zbrodni i zniszczeń.

– walczą „za swój kraj i również za swoją demokrację”<sup>37</sup>. W sposób szczególny akcentuje się w tym dyskursie wartość **demokracji**; w licznych kontekstach przywołuje się **wartości demokratyczne i liberalne**, w pierwszej kolejności **wolność i pluralizm**, a ponadto też samoobronę<sup>38</sup>, samoorganizację i społeczne zaufanie<sup>39</sup>. Formułuje się wypowiedzi, że Ukraińcy – w tym zwłaszcza kobiety oraz osoby LGBTQ+, zasilające „masowo” i w równym stopniu szeregi ukraińskiej armii – walczą z „rosyjskim imperializmem”, „rosyjskim faszyzmem”, autorytaryzmem i „putinizmem”<sup>40</sup>. Bardzo znamienne i znaczące jest w tym dyskursie akcentowanie udziału ukraińskich kobiet-żołnierek oraz osób LGBTQ+ w strukturach ukraińskiego wojska (Sił Zbrojnych Ukrainy). W tym kontekście przywołuje się często ideę „genderowej demokracji”. Podkreśla się przy tym, że idei tej „należy szczególnie bronić w tej wojnie, wytoczonej społecznemu i politycznemu projektowi nowoczesnej Ukrainy”<sup>41</sup>. Kolejną akcentowaną w tym dyskursie wartością jest **bezpieczeństwo**, w tym zwłaszcza bezpieczeństwo Polski. Zwraca się uwagę na następującą współzależność: „Polskie bezpieczeństwo zależy od Ukrainy i jej oporu wobec Rosji. Ukraiński opór zależy od wsparcia Polski”<sup>42</sup>. Stwierdza się przy tym, że stawką prowadzonej na terytorium Ukrainy wojny jest też „bezpieczeństwo i demokratyczna przyszłość całej Europy”, jak również „jej aksjologiczna i geopolityczna wiarygodność”<sup>43</sup>.

W **dyskursie prawicowo-konserwatywnym** („Gazeta Polska Codziennie”) stwierdza się z kolei, że w toczącej się na terytorium Ukrainy wojnie walczy cały „naród” ukraiński/„Ukraińcy”, którzy od pierwszego dnia wojny starają się „odeprzeć atak nieprzyjaciela”, stawiając „zaciekły opór”. Bronią przy tym nie tylko „swojej ojczyzny”, ale też „wolnego świata”<sup>44</sup>; walczą z „poświęceniem”, „heroizmem”, „odwagą” i „determinacją”. W tym dyskursie akcentuje się **wartości narodowe, patriotyczne i chrześcijańskie**. Podkreśla się, że wszyscy „niewinnie pomordowani” to „męczennicy naszych czasów”, Putin zaś to „moskiewski antychryst”<sup>45</sup>. Los „umęczonych” w tej wojnie mieszkańców Ukrainy utożsamiany jest z losem Chrystusa na krzyżu<sup>46</sup>. Na łamach GPC stwierdza się, że „do otwartego konfliktu między Rosją a Ukrainą” doprowadziły „imperialistyczne zapędy Władimira Putina”<sup>47</sup>. Winą za wybuch wojny obarcza

<sup>37</sup> Walzer M., *Nasza Ukraina*, KP, 4.03.2022.

<sup>38</sup> Zob. m.in. Žižek S., *Co po okupacji? Przypadki Ukrainy i Palestyny*, KP, 10.03.2023.

<sup>39</sup> Zob. m.in. Siegień P., *Jak Ukraina zareagowała na zmianę polityki polskiego rządu*, KP, 22.09.2023. Zob. też Walzer M., dz. cyt.

<sup>40</sup> Zob. dla przykładu: Araszkiewicz A., *Wojna i gender: niewidzialne kobiety kontra hiper-męskość*, KP, 26.03.2022.

<sup>41</sup> Tamże.

<sup>42</sup> Siegień P., dz. cyt.

<sup>43</sup> Tamże. Zob. też Lichnerowicz A., *Odbudowa Ukrainy – zielona, demokratyczna, neoliberalna?*, KP, 18.03.2023.

<sup>44</sup> Zob. m.in. Sakiewicz T., *Szcze ne wmerła Ukraina!!!*, GPC, 25–27.02.2022.

<sup>45</sup> Zob. Herman M., *Dziady 2022*, GPC, 28–31.10.2022.

<sup>46</sup> Zob. dla przykładu: Kossakowski J., *Ocalić przed wojenną pożogą*, GPC, 4.04.2022.

<sup>47</sup> Przemyski J., *Polska armia w gotowości*, GPC, 25–27.02.2022.

się też klasę polityczną państw Europy Zachodniej, zwłaszcza polityków niemieckich i francuskich, „którzy szli na pasku wielkiego kapitału i robili wszystko, co mogli, dla Rosji”<sup>48</sup>. Znamienne i znaczące jest również w tym dyskursie akcentowanie narodowej dumy z humanitarnej postawy Polaków (społeczeństwa polskiego) wobec uchodźców z Ukrainy. Zwłaszcza w tym kontekście przywołuje się często wartości wyrosłe „w dużej mierze z chrześcijaństwa”, a mianowicie: jednoczenie się/„jednomyślność” narodu polskiego „w tej wyjątkowej sytuacji”, głębokie człowieczeństwo<sup>49</sup>, ofiarną pomoc, dobroć/dobro i wsparcie bliźniego, „wzruszającą gościnność” i poświęcenie<sup>50</sup>. Inną przywoływaną w tym dyskursie wartością jest – podobnie jak w dyskursie lewicowo-liberalnym – **bezpieczeństwo**. Akcentuje się przy tym potrzebę zadbania o bezpieczeństwo Polski, m.in. poprzez wzmocnienie tego bezpieczeństwa<sup>51</sup>.

W obu dyskursach zgodność dotyczy kwestii działań, jakie powinny zostać podjęte przeciwko agresorowi – Federacji Rosyjskiej. Na łamach KP stwierdza się m.in., że „Rosja powinna być obłożona ciężkimi sankcjami międzynarodowymi, a właściwie międzynarodową izolacją” już za samo złamanie zasady „nienaruszalności granic” Ukrainy<sup>52</sup>. Również na łamach GPC formułowany jest postulat całkowitego izolowania Rosji, wprowadzenia jak „najsilniejszych” sankcji, wspierania „walczących Ukraińców” oraz wysyłania broni na Ukrainę.

W każdym z tych dyskursów postuluje się ponadto **pomoc i wsparcie** dla „pogrążonej w wojnie” Ukrainy. Na stronach KP zaznacza się, że Ukrainie należy udzielić „wszelkiej niezbędnej pomocy”, w tym przede wszystkim pomocy wojskowej (wsparcia wojskowego/militarnego). Formuluje się też apele o dostarczanie Ukrainie jak największej ilości „sprzętu wojskowego i broni” oraz o wprowadzenie zakazu eksportu „paliw kopalnych” z Rosji do innych krajów<sup>53</sup>. Również na stronach GPC akcentowana jest potrzeba „wielokierunkowej” pomocy i „wielostronnego” wsparcia, zarówno na płaszczyźnie militarnej, jak i humanitarnej. Podkreśla się w tym dzienniku, że Ukrainie należy dostarczyć wszelkiego rodzaju broń, przede wszystkim taką, „jakiej jest [ona] w stanie skutecznie użyć”, bez nakładania limitów<sup>54</sup>. Stwierdza się, że pomoc i wsparcie dla walczącej Ukrainy jest w interesie „wolnego świata i własnym”<sup>55</sup>.

W scharakteryzowanych tu obu dyskursach rozbieżności dotyczą oceny polityki polskiego rządu w czasie trwania wojny. W dyskursie lewicowo-liberalnym krytykuje

<sup>48</sup> Herman M., *Wieczna hańba!*, GPC, 25–27.02.2022.

<sup>49</sup> Zob. szerzej Przemyski J., *Zdajemy egzamin z człowieczeństwa*, GPC, 1.03.2022.

<sup>50</sup> Zob. dla przykładu: Wysocki K., *Kijów – Warszawa, wspólna sprawa!*, GPC, 4.04.2022; Lisiewicz P., *Relokujcie Tuska, a nie imigrantów*, GPC, 19.06.2023.

<sup>51</sup> Zob. dla przykładu: Sakiewicz T., *Ta noc przemienie!*, GPC, 15–18.04.2022; Sakiewicz T., *Szcze ne...*, dz. cyt.

<sup>52</sup> Zob. m.in. Wójcik P., *Łaska technofeudala, czyli Elon Musk kroi Ukrainę*, KP, 6.10.2022.

<sup>53</sup> Zob. dla przykładu: Siegień P., *Żeby nigdy więcej nie było za późno*, KP, 5.04.2022.

<sup>54</sup> Zob. dla przykładu: Sakiewicz T., *Szcze ne...*, dz. cyt.

<sup>55</sup> Sakiewicz T., *Ta noc...*, dz. cyt.

się w licznych kontekstach „nieudolną” politykę tego rządu<sup>56</sup>. W dyskursie prawicowo-konserwatywnym artykułuje się z kolei pochwałę polskich władz – rządu Prawa i Sprawiedliwości – w kwestii pomocy dla Ukrainy, podejmowanej przez rząd Mateusza Morawieckiego „ofensywy dyplomatycznej” w celu „wywarcia presji” na Rosję, głównie poprzez nałożenie licznych sankcji<sup>57</sup>.

## 5. Podsumowanie

Z przeprowadzonej analizy wyłania się wielowymiarowy obraz pojęcia *WOJNY* w polszczyźnie. Źródła słownikowe unaoczniają, że wojna postrzegana jest – zarówno w ujęciu historycznym, jak i współczesnym – przede wszystkim jako walka zbrojna prowadzona między państwami (lub rządziej grupami społecznymi), której przyświecają głównie cele terytorialne. Leksem *wojna* funkcjonuje też w sferze przenośnej/metaforycznej: oznacza konflikty interpersonalne w rodzinie (*wojna domowa*), spory polityczne (*wojna na gorze*, *wojna o stołki*) oraz walki ideologiczne i symboliczne (*wojna o pamięć*). Źródła ankietowe – w tym m.in. badania własne (2023/2024) wzorowane na lubelskiej ankiecie ASA – potwierdzają negatywny obraz pojęcia *WOJNY* kojarzonej głównie ze śmiercią, cierpieniem, zniszczeniem, konfliktami politycznymi i społecznymi oraz pozbawieniem człowieka wolności i poczucia bezpieczeństwa. Młode pokolenie Polaków postrzega wojnę jako „najgorsze zło” związane z przemocą, agresją i cierpieniem niewinnych. Źródła tekstowe ukazują z kolei dwa kontrastowe sposoby profilowania pojęcia *WOJNY* w polszczyźnie w kontekście wojny na Ukrainie. Bazowy stereotyp *WOJNY* pozostaje w obu dyskursach wspólny (konflikt zbrojny, agresja, zło). Rosja postrzegana jest przy tym jako „agresor”, Ukraina jako „ofiara” oraz obrońca demokracji i wolnego świata. Potępieniu rosyjskiej inwazji, postulatami sankcji, pomocy militarnej i humanitarnej dla Ukrainy, towarzyszy w obu dyskursach podkreślenie wartości bezpieczeństwa Polski i Europy. Zasadnicze różnice w profilowaniu pojęcia *WOJNY* pozostają w związku z reprezentowanym światopoglądem, orientacją polityczną oraz wyznawanym/deklarowanym systemem wartości. W dyskursie lewicowo-liberalnym („Krytyka Polityczna”) akcentuje się wartości demokratyczne i liberalne, takie jak demokracja, pluralizm, społeczny opór; broni się idei „genderowej demokracji” oraz liberalnych wartości Europy. Zwraca się ponadto szczególną uwagę na ważną rolę kobiet i osób LGBT+ w armii ukraińskiej. W dyskursie prawicowo-konserwatywnym („Gazeta Polska Codziennie”) wojna to walka narodu o wolność ukazana przez pryzmat wartości narodowych, patriotycznych i chrześcijańskich. W sposób obrazowy kreśli się w tym dyskursie wizerunek Putina jako „antychrysta” oraz Ukraińców jako „męczenników”. Konkludując, współczesne profilowanie pojęcia *WOJNY* różni się zasadniczo w zależności od dyskursu prasowego, który kształtuje własną narrację i eksponuje różne wartości.

<sup>56</sup> Zob. dla przykładu: Majmurek J., *W sprawie Ukrainy PiS puszy się i miota*, KP, 22.09.2023; zob. też Przyborska K., *Proukraińskość już się PiS-owi nie oplaca, czas na nakręcanie konfliktów*, KP, 7.08.2023.

<sup>57</sup> Zob. dla przykładu: Przemyski J., *Przerwijcie rzeź na Ukrainie!*, GPC, 24.03.2022.

## Bibliografia

- Bartmiński J., *Kolekcja w strukturze tematycznej tekstu ustnego* [W:] T. Dobrzyńska (red.), *Tekst w kontekście. Zbiór studiów*, Wrocław, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1990, s. 155–174.
- Bartmiński J., *Niektóre problemy i pojęcia etnolingwistyki lubelskiej*, „Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury”, 2006a, t. 18, s. 77–90.
- Bartmiński J., *Zmiany rozumienia nazw wartości w okresie transformacji ustrojowej w Polsce* [W:] JWP, 2006b, s. 8–35.
- Bartmiński J., Niebrzegowska S., *Profile a podmiotowa interpretacja świata* [W:] Bartmiński J., Tokarski R. (red.), *Profilowanie w języku i w tekście*, Lublin, Wydawnictwo UMCS, 1998, s. 211–224.
- Brzozowska M., *O przebiegu badań nad zmianami w rozumieniu nazw wartości w latach 1990–2000* [W:] JWP, 2006, s. 36–43.
- Fleischer M., *Stabilność polskiej symboliki kolektywnej* [W:] J. Bartmiński (red.), *Język w kręgu wartości. Studia semantyczne*, Lublin, Wydawnictwo UMCS, 2003, s. 107–143.
- XY, *Krieg in der Ukraine – eine ethnolinguistische Analyse des Pressediskurses in Polen am Beispiel der linksliberalen Zeitung Krytyka Polityczna und der rechtskonservativen Gazeta Polska Codziennie* [W:] M. Szulc-Brzozowska, B. Rodziewicz (red.), *Schlagwörter und argumentative Topoi im europäischen Diskurs über den Krieg in der Ukraine. Eine semantisch-kognitive Analyse*, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht Verlag, 2024, s. 69–94.
- JWP: Bartmiński J. (red.), *Język – wartości – polityka. Zmiany rozumienia nazw wartości w okresie transformacji ustrojowej w Polsce. Raport z badań empirycznych*, Lublin, Wydawnictwo UMCS, 2006.
- Kaczmarczyk B., *Kolokacje leksemu wojna w dziejach języka polskiego. Analiza semantyczna*, „Oblicza Komunikacji”, 2015, t. 8, s. 15–33.
- Kuszek K., *Językowy obraz wojny według uczniów klas IV–VII szkoły podstawowej*, „Studia Edukacyjne”, 2020, nr 56, s. 39–56.
- Miodek J., *Wojna w języku*, „Oblicza Komunikacji”, 2015, t. 8, s. 913.
- Niebrzegowska-Bartmińska S., *Od separacyjnego do holistycznego opisu językowego obrazu świata. Na marginesie dyskusji nad kształtem artykułów w Leksykonie aksjologicznym Słowian i ich sąsiadów* [W:] I. Bielińska-Gardziel, S. Niebrzegowska-Bartmińska, J. Szadura (red.), *Wartości w językowo-kulturowym obrazie świata Słowian i ich sąsiadów*, t. 3, Lublin, Wydawnictwo UMCS, 2014, s. 71–102.
- Niebrzegowska-Bartmińska S., *Jakie dane są relewantne etnolingwistycznie?*, „Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury”, 2017, t. 29, s. 11–29.
- Piechocka K., *Analiza dyskursu „Gazety Polskiej Codziennie” na temat osób LGBT+.* *Rozważania w kontekście kampanii wyborczej roku 2020*, „Dziennikarstwo i Media”, 2023, nr 19, s. 73–85.
- Wierzbicka A., *Nazwy zwierząt* [W:] J. Bartmiński, R. Tokarski (red.), *O definicjach i definiowaniu*, Lublin, Wydawnictwo UMCS, 1993, s. 251–267.

## Słowniki

- ISJP: Bańko M. (red.), *Inny słownik języka polskiego* PWN, t. 1–2, Warszawa, 2000.
- PSWB: Cienkowski W., *Praktyczny słownik wyrazów bliskoznacznych*, Warszawa, 1993.

- PSWP: Zgólkowa H. (red.), *Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny*, t. 1–50, Poznań, 1994–2005.
- SA: Dąbrówka A., Geller E., *Słownik antonimów*, Warszawa, 1997.
- SEBor: Boryś W., *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków, 2005.
- SEMań: Mańczak W., *Polski słownik etymologiczny*, Kraków, 2017.
- SIJP: Arct M., *Słownik ilustrowany języka polskiego*, t. 1–2, wyd. 3, Warszawa, [1916] 1929.
- SJPD: Doroszewski W. (red.), *Słownik języka polskiego*, t. 1–11, Warszawa, 1958–1969.
- SJPSz: Szymczak M. (red.), *Słownik języka polskiego*, t. 1–3, Warszawa, 1978–1981 [liczne przedruki, *Suplement* 1992].
- SL: Linde S.B., *Słownik języka polskiego*, t. 1–6, Warszawa, 1807–1814 [wyd. 2: Lwów 1854–1860].
- SPXVI: *Słownik polszczyzny XVI wieku*, t. I–IV, red. komitet redakcyjny, t. V–XVII, red. M. R. Mayenowa, t. XVIII–XXXIV, red. F. Peplowski, t. XXXV–XXXVI, red. K. Mrowcewicz, P. Potoniec, t. XXXVII, red. P. Potoniec, t. XXXVIII, red. K. Mrowcewicz, Wrocław – Warszawa – Kraków, 1966–2020.
- SSiA: Pawlus M., Gajewska B., *Słownik synonimów i antonimów*, wyd. 6, Bielsko-Biała, 2007.
- SSP Kras: Krasiński A.S., *Słownik synonimów polskich*, t. 1–2, Kraków, 1885.
- SSP Kurz: Kurzowa Z. (red.), *Słownik synonimów polskich*, wyd. 2, Warszawa, 2001.
- SStp: Urbańczyk S. (red.), *Słownik staropolski*, t. 1–11, Kraków, 1953–2002.
- SW: Karłowicz J., Kryński A.a., Niedźwiedzki W. (red.), *Słownik języka polskiego*, t. 1–8, Warszawa, 1900–1927 [wyd. fotooffsetowe: 1952–1953].
- SWBS: Skorupka S. (red.), *Słownik wyrazów bliskoznacznych*, Warszawa, 1989.
- SWil: Zdanowicz A., Bohusz Szyszko M., Filipowicz J., Tomaszewicz W., Czepieliński F., Korołyński W., z udziałem B. Trentowskiego, *Słownik języka polskiego*, t. 1–2, Wilno, 1861.
- SWJP: Dunaj B. (red.), *Słownik współczesnego języka polskiego*, t. 1–5, Kraków, 2000–2003 [wyd. 1: Warszawa 1996].
- USJP: Dubisz S. (red.), *Uniwersalny słownik języka polskiego PWN*, t. 1–4, Warszawa, 2003.
- WSJP PAN: Żmigrodzki P. (red.), *Wielki słownik języka polskiego PAN*, [on-line:] [www.wsjp.pl](http://www.wsjp.pl)

### **The concept of WAR and its profiling in the Polish press discourse (on the example of the war in Ukraine)**

**Summary:** The article attempts to reconstruct the concept of WAR in Polish in accordance with the assumptions of Lublin cognitive ethnolinguistics. The reconstruction is based on dictionary definitions documenting the semantic development of the lexeme *war* from the 16<sup>th</sup> century to modern times as well as so-called “linguistic evidence”, in which the most characteristic semantic features of war are entrenched. The article presents the results of conducted surveys. The press material examined in this study encompasses mainly journalistic texts from the online edition of the left-liberal “Krytyka Polityczna” (KP) and the right-wing conservative “Gazeta Polska Codziennie” (GPC). The conducted analysis has led to the conclusion that both dailies expressed content and judgements about the war (in Ukraine) often in different

---

ways. The reference to a different system of values was particularly significant: democratic and liberal (KP) vs. Christian, national and patriotic (GPC).

**Keywords:** Lublin cognitive ethnolinguistics, base stereotype, profiling, press discourse

DOI: [10.34864/heteroglossia.issn.2084-1302.nr17.art10](https://doi.org/10.34864/heteroglossia.issn.2084-1302.nr17.art10)